

печатка з 2014 року не є обов'язковим реквізитом письмової форми правочину. А фальсифікація електронного підпису з вини виключно третіх осіб є вкрай сумнівною підставою для визнання правочину недійсним, адже внаслідок цього можуть постраждати інтереси осіб, не винуватих у такій фальсифікації.

По-третє, законопроект, на відміну від Регламенту, фактично не містить положень про особливості підстав і умов відповідальності надавачів довірчих послуг, хоча й зобов'язує кваліфікованих надавачів здійснювати страхування їх відповідальності. Однак очевидно, що діяльність цих суб'єктів пов'язана з ризиком заповідання істотної шкоди клієнтам і третім особам. Тому на рівні законодавства повинно бути окремо вирішено питання про особливості підстав, умов і обсягу їх відповідальності, як це зроблено у Регламенті.

Одержано 16.04.2017

УДК 347.1

Наталія Віталіївна Шишка,

*старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ФОРМА УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

Невизначеність правового статусу держави у цивільних відносинах – не єдина проблема позитивного цивільного права України. Вона посилюється іншою проблемою органів державної влади, зокрема, їх правовим становищем при набутті та здійсненні цивільних прав та обов'язків для держави та участі у цивільних (зокрема, в договірних) відносинах.

Загалом, потреба у створенні та функціонуванні численних органів державної влади зумовлена різноманіттям функцій держави, які вона повинна виконувати. Для їх ефективної реалізації держава створює відповідні галузеві органи (міністерства), які є центрами певної самостійної системи [14, с. 80], що реалізують єдину державну політику у відповідній сфері і несуть відповідальність перед державою за діяльність очолюваної ними системи.

Тож, у науці цивільного права до цього часу залишається нерозв'язаним питання про те, як приймає участь держава Україна в договірних цивільних відносинах. Особливо виникає запитання: яка форма участі держави у цивільних, зокрема, у договірних відносинах?

Оскільки держава діє у цивільних відносинах через органи державної влади, необхідно встановити способи участі держави в цивільних (зокрема, договірних) відносинах. Аналіз наукової літератури наштовхує на те, що існують дві форми (моделі) участі держави в цивільних відносинах: моністична (безпосередня) та плюралістична (опосередкована). Поряд з цим, аналізуючи у конституційному праві основні державні форми (монократична (чи моністична), полікратична (чи плюралістична) та сегментарна (чи змішана)), можемо допустити, що на теоретичному рівні слід виділити й третю форму участі держави в цивільних відносинах – змішану (чи сегментарну). Як зазначає В. Є. Чиркін: «сегментарна державна форма – така структура, яка ніби складається з відрізків цілого (сегментів). Вона займає проміжне місце між монократичною і полікратичною формами» [16, с. 132], тобто має елементи першого та другого [17, с. 138].

Моністична (чи безпосередня) модель участі держави в цивільних відносинах полягає в тому, що основним та головним учасником цивільних відносин є держава [2, с. 238; 3, с. 137], правова конструкція якої запропонована ще римським правом [12, с. 29–30]. До речі, така модель була передбачена первісною моделлю проекту чинного ЦК України [15, с. 218], а питання переваги її над плюралістичною моделлю участі держави у цивільному обороті порушувалось окремими авторами [4, с. 238–239; 5, с. 74–76; 7, с. 196–198; 8, с. 61; 10, с. 41–53]. Поряд з цим деякі вчені [18, с. 12] вважають, що держава безпосередньо не може брати участь у цивільних правовідносинах. Однак, вважаємо, така позиція не відповідає науковим тенденціям, реаліям та позитивіській конструкції сприйняття способів участі держави у тих чи інших цивільних відносинах.

Плюралістична (чи опосередкована) модель передбачає, що *від імені та в інтересах держави* права та обов'язки набувають та здійснюють органи державної влади. Тобто опосередкована участь держави у цивільних відносинах досягається шляхом участі у відносинах юридичних осіб публічного права, які створені державою. Зокрема, таку модель закладено в ч. 2 ст. 326 ЦК України.

Як носій суверенітету, держава визначає коло відносин, в яких вона є безпосереднім учасником [13, с. 163–164], а в яких опосередкованим. Щодо цього, то С. М. Братусь вважав, що, вступаючи в цивільно-правові відносини, держава добровільно обмежує свій імунітет [1, с. 26], тобто визначає форму її участі у цивільних відносинах. З цим погоджується й О. О. Кутафін [11, с. 47, 51, 54], звертаючи особливу увагу на те, що вибір форми прояву такої правосуб'єктності для конкретних правовідносин відбувається не на розсуд самої держави, а залежить від суті правовідносин, в які вступає держава, і зазначає, що визнаючи публічно-правові утворення суб'єктами цивільного права, необхідно забезпечити таку їх участь у цивільно-правових відносинах, яка повною мірою дозволила б дотримати інтересів усіх учасників майнового обороту як юридично рівних суб'єктів, що перебувають у приватноправових відносинах один з одним [11, с. 47, 51, 54].

Аналізуючи підхід законодавця до участі держави у цивільних відносинах, слід зазначити, що правова природа держави як учасника цивільних відносин нині є моністичною (в тому сенсі, що держава в ст. 2 ЦК України поряд з фізичними та юридичними особами, іншими суб'єктами публічного права визнається учасником цивільних відносин та діє на рівних правах з іншими учасниками цивільних відносин (ч. 1 ст. 167 ЦК України)). Однак аналіз актів цивільного законодавства зумовлює до висновку, що модель участі держави у тих чи інших відносинах є різними та залежить від суті відносин, в яких вона бере участь. Від моделі участі держави у цивільних відносинах залежить і модель участі органів державної влади у цивільних відносинах: або вони беруть участь від свого імені та набувають для себе цивільних прав та обов'язків, або є частиною цілого – держави, тобто органом держави, де останній хоча й може мати статус юридичної особи, але така властивість не має значення. У цьому проявляється дуалізм цивільно-правового статусу органів державної влади, оскільки статус органу держави та органу державної влади як юридичної особи публічного права незалежні один від одного, а їх прояви пов'язані з різними функціями вияву такого суб'єкта. Перший – з основними, другий – з додатковими.

Головним фактором, від якого залежить форма участі органів державної влади є те, хто робить волеутворення: держава чи орган державної влади. Таким чином складається ситуація, коли «дії органів – це дії самих публічно-правових утворень» [6, с. 376] та «дії органу публічної влади ... як самостійної юридичної особи – установи» [6, с. 382]. Як зазначає С. О. Іванов, «складним є питання про встановлення суб'єктного складу в тих

цивільних відносинах, де держава для реалізації своїх потреб залучає органи державної влади, які наділені статусом юридичної особи» [9, с. 19].

Відповідно держава Україна може діяти у цивільних відносинах безпосередньо та опосередковано, де модель такої участі залежить від процесу волеутворення. Водночас від такої участі залежні й органи державної влади, які або є частиною одного цілого – держави Україна як її орган, або юридичною особою публічного права. Законодавчо це встановлено (ст. 170 ЦК України) на рівні їх компетенції.

Тож, участь органів державної влади у цивільних відносинах залежить від того, чи здійснюють вони компетенцію, встановлену законом. Якщо так, то участь їх у цивільних відносинах є як органів держави, де останні є проявом участі самої держави Україна через свої органи. Тобто участь держави Україна передбачає здійснення нею через свої органи публічних функцій, а приватна участь є допоміжною для основної – публічної, тобто передостання ніби є засобом забезпечення для виконання наданої законом компетенції. Відповідно, у цьому сенсі дії органів державної влади повинні відповідати правилам належної поведінки, тобто поведінки самої держави Україна як учасника цивільних відносин.

Якщо діяльність органів державної влади не пов'язана із здійсненням ними публічної компетенції, то участь їх у цивільних відносинах є самостійною, зокрема, як юридичної особи. За таких обставин держава має опосередковану форму участі, а його органи – безпосередню чи приватну, у статусі юридичної особи. При цьому органи державної влади у певний момент часу, але у різних відносинах, можуть перебувати як у статусі юридичної особи, так і в статусі органу держави. Відповідно, участь органів державної влади має дві форми: приватну, чи безпосередню (у статусі юридичної особи) та публічну, чи індириктну¹ (у статусі держави Україна, але як її орган). Такого висновку ми дійшли за рахунок застосування методу дихотомії шляхом екстраполяції на іншу дихотомічну пару.

Оскільки участь у договірних відносинах не пов'язана з здійсненням публічної компетенції, то участь держави України може відбуватися лише опосередковано через свої органи, які діють у договірних відносинах безпосередньо у статусі юридичної особи.

Список бібліографічних посилань:

1. Братусь С. Н. О понятии гражданского оборота: докл. на заседании сектора гражд. права ВИЮН. *Советское государство и право*. 1949. № 11. С. 71–78.
2. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права. М.: Госюриздат, 1950. 367 с.
3. Виткявичус П.-С. П. Гражданская правосубъектность Советского государства. Вильнюс: Изд-во ВГУ, 1978. 208 с.
4. Гаджиев Г. А. Конституционные принципы рыночной экономики. (Развитие основ гражданского права в решениях Конституционного Суда Российской Федерации). М.: Юристъ, 2004. 286 с.
5. Голубцов В. Г. Государство как частноправовой субъект: правовая природа и особенности. *Журнал российского права*. 2010. № 10. С. 61–77.
6. Гражданское право: в 4 т./отв. ред. Е. А. Суханов. 3-е изд., перераб и доп. М.: Волтерс Клувер, 2006. Т. 1: Общая часть. 720 с.
7. Гражданское право: учебник./под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. 2-е изд. перераб. и доп. М.: Проспект, 2000. Ч. 1. 624 с.

---

¹ Оскільки у праві досі не надано такому правовому явищу назви, то вважаємо за необхідне надати їй назву індириктної (від лат. *indirecta* – непрямий) форми участі органів державної влади у цивільних відносинах, зокрема, у статусі органа держави, а у цивільних відносинах – як держави Україна.

8. Гринкевич А. П. Правовое положение казны по законодательству Российской Империи и в настоящее время. *Вестник Московского университета*. 1993. № 5. С. 75–81.
9. Иванов С. О. Участь юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах (на прикладі Міністерства оборони України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2008. 251 с.
10. Кирилова Н. А. Гражданско-правовая ответственность государства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2003. 203 с.
11. Кутафин О. Е. Российская Федерация, ее субъекты и муниципальные образования как субъекты гражданского права. *Журнал российского права*. 2007. № 1. С. 46–54.
12. Ромовська З. В. Личные неимущественные права граждан СССР (понятие, виды, классификация, содержание, гражданско-правовая защита): дис. ... канд. юрид. наук: 12.07.12. Киев, 1968. 277 с.
13. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит., 1974. 351 с.
14. Хозяйственное право: учебник/под ред. В. В. Лаптева. М.: Юрид. лит., 1983. 528 с.
15. Цивільне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т./за заг. ред. Я. М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 1. Загальна частина. 520 с.
16. Чиркин В. Е. Государствоведение: учебник. 2-е изд., испр. и доп. М.: Юрист, 2000. 384 с.
17. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран: учебник. М.: Юрист, 1997. 568 с.
18. Ямковий В. І. Казна як суб'єкт цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2007. 20 с.

Одержано 20.04.2017

УДК 347.65/68

Ольга Іллівна Гордєєва,

*викладач вищої категорії,
викладач-методист ХАДТ*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ ЗА БАНКІВСЬКИМИ ВКЛАДАМИ В УКРАЇНІ

На сьогодні питання спадкування права на вклад (депозит) залишається одним з проблемним як у теорії цивільного права, так і в практичній діяльності. Розглядаючи цю проблему з впевненістю можна стверджувати, що цей інститут є одним із не до кінця вивчених цивільно-правових інститутів. Проблеми правового регулювання спадкування за банківськими вкладками досліджували у своїх наукових працях такі вчені як І. В. Спасибо-Фатєєва, Б. С. Антімонов, В. К. Дроніков, Ю. О. Заїка, М. В. Гордон та інші. З приводу цієї проблематики слушно наводить позиції дослідників у своїй науково-практичній роботі Ю. В. Желіховська, а саме: 1) В. К. Дронікова, що стверджує – з моменту смерті вкладника внесок належить третій особі. Вона не є спадкоємцем, а лише набувачем вигоди і тому не може відповідати по боргах спадкодавця; 2) В. І. Серебровського, що розглядає розпорядження щодо вкладу не як заповіт, а як розпорядження на користь третьої особи [1].

На нашу думку, щоб детальніше зрозуміти суть досліджуваної проблеми слід звернутись до поняття «вклад». Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» вклад (депозит) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [3]. В основі